

GENEL NİTELİKLİ TEORİK HUKUK BİLİM VE EĞİTİM DİSİPLİNLERİNİN TÜRKÇEDE İSMİ SORUNU*

Mehman A. Damirli*

Türkiye’de genel nitelikli teorik hukuk bilim dalının ismine ilişkin genel kabul görmüş bir yaklaşım yoktur. Bu bilim dalı için onun tarihî gelişim süreci boyunca çeşitli isimler kullanılmıştır: “*hukukun umumî esasları*” (Arsal, 1937), “*hukukun umumî prensipleri*” (Yörük, 1949), “*genel hukuk bilgisi*” (Hırş, 2001: 19)¹, “*genel hukuk teorisi*” (Çağıl, 1971; Aral, 1975; Özbilgen, 1976; İzveren, 1994; Işıқтаç, 1991, 2015, 2021; Yörükoğlu, 1982; Aktaş, 2018; Karahanoğulları, 2002; Oğuz, 2002), “*umumî hukuk nazariyesi*” (Çağıl, 1971), “*hukuk umumî nazariyesi*”/“*hukuk umumî teorisi*” (Kunter, 1989, 1955), “*hukukun genel teorisi*” (Hafizoğulları, 1978; Gözler, 1998), “*hukuk genel teorisi*” (Keyman, 1980, 2000; Işıқтаç, 2015, 2021; Gürler, 2017) ve “*hukuk genel kuramı*” (Atalay, 2008: 154-158). Üstelik, bu adlandırmalar için hiçbir gerekçelendirme yapılmamaktadır. Böyle olunca disiplinin ismi kişisel zevk, tercih ya da sempati ürünü gibi karşımıza çıkmaktadır.

Bundan başka, doğası itibarıyla söz konusu bilim disiplinin (burada bilim dalı ile eş anlamlı olarak kullanılır) eğitimde temsilcisi varsayılan hukuka giriş niteliğindeki derslerin (başka deyişle, eğitim disiplininin) ismi konusunda da durum tatmin edici değildir. Şöyle ki, bu dersler günümüz Türkiye’si üniversitelerinin hukuk fakültelerinde *Hukuka Giriş*, *Hukuk Başlangıcı*, *Hukukun Temel Kavramları*, *Hukukun Temel İlkeleri*, *Hukuk Bilimine Giriş*, *Temel Hukuk*, *Genel Hukuk Bilgisi* vs. gibi çeşitli başlıklarla okutulmaktadır. Şu bir gerçek ki, disiplinin (ve onun için kaynak oluşturan kitapların) didaktik karakterini vurgulayan bu ve benzeri isimler, kendilerinde onun doğasına dair yanlışlığa yol açabilecek (hukukî bilgilerin tamamının minyatür bir görünümü biçiminde) bir yaklaşımı içermekte, eğitimde temsil ettiği ve dayanması gerektiği bilim dalıyla bağlantısını ifade etmemektedirler. Bu durum kendi sırasında genel nitelikli teorik hukuk bilim dalının yanı sıra hukuka giriş niteliğindeki eğitim disiplininin de Türkçede ismi sorununu çözmeyi acil gerçekleştirilmesi gereken bir görev olarak karşıya koymaktadır.

* Bu makalenin ana metni, yazarın üzerinde çalışmakta olduğu *Genel Hukuk Teorisi: Türkiye’de Tarihi Gelişimi ve Çağdaş Durumu* isimli monografisinin bir parçasını oluşturmaktadır.

* Prof. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi (KKTC), E-posta: mdamirli@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8205-2346.

¹ O dönemde “Genel Hukuk Bilgisi” ismini kullanan diğer bir bilim adamı Hilmi Özarpat olmuştur. Bkz. Özarpat, 1948.

Tabii ki, mesele sadece adda veya onun değiştirilmesinde değil (gerçi bilimsel titizlik için bunun da önemi az değildir!). Tartışılan disiplinlerin sadece ismi sorununu çözmek, tek başına durumdan çıkış yolu olamaz. Mesele Türkiye’de genel nitelikli teorik hukuk bilim ve eğitim disiplinlerinin gereken düzeyde kurumsallaştırılması gibi daha karmaşık bir görevin gerçekleştirilmesindedir. Montesquieu’nün de zamanında haklı olarak belirttiği gibi, “bir nesneye yeni bir ad vermek ne kadar kolaysa, onun özünü değiştirmek o kadar zordur.” Ama bu görevin yerine getirilmesi yolunda söz konusu bilim ve eğitim disiplinlerinin Türkçede ismi sorununu çözmek ilk mühim adım olabilir. Konfüçyüs’ün de söylediği gibi, “her şey adların saptanmasından başlar.”

Böylelikle, okurlara sunulan bu metinde yukarıda sözü edilen sorunu çeşitli yollarla çözmeye çalışacağım.

Önce, en kısa yolu takip ederek söyleyebilirim ki, genel nitelikli teorik hukuk bilim dalı için Türkçede kullanılan ve yazının başında listesi verilen adlandırmalardan anlaşıldığı üzere, çoğunlukla hukuk biliminin önemli isimlerinden oluşan grubun, “genel hukuk teorisi” ismini tercih etmesinden dolayı bu isim makbul sayılabilir. Fakat bu kısa yol, soruna belli bir çözüm getirmesine rağmen formel argümana dayanır. Bu yüzden sorunun çözümünde ek bir gerekçelendirmeye ihtiyaç olduğu düşüncesindeyim.

Mantıksal bir işlem olarak adlandırma, adlandırılacak nesnenin özelliklerinin saptanması yoluyla gerçekleştirilir. Bu bağlamda kuşkusuz ki, her bir bilim dalının ismi onun özelliklerinden yola çıkılarak belirlenmelidir. Söz konusu bilim dalı da bu anlamda istisnai bir durumda değil. Onun özellikleri içerisinden üçü, çoğunlukla bilim insanları tarafından temel nitelik olarak tanınmakta ve bunlar da “teori” (“nazariye”, “kuram”), “hukuk” ve “genel” (“umumî”) kelimeleriyle vurgulanmaktadır. Gerçekten de burada her şeyden önce teorik, nazari, kuramsal bir bilim dalı söz konusudur, ardından bu bilim dalı, hukuka ilişkin (konusu hukuk olan) teorik bir bilim dalıdır ve nihayet, genelleştirici niteliğe² sahip teorik bir hukuk bilim dalıdır. İşte buradan da böyle bir sonuca varmak olur ki, gösterilen üç kelimenin bu bilim dalının isimlendirilmesi için kullanılması mantıksal açıdan doğru olanıdır.

Türkçede alana ilişkin kullanılan yukarıda anılan çeşitli isimlerden sadece ilk üçünde “teori” kelimesi yoktur ama onun yerine anlamca ona çok yakın olan

² Söz konusu bilim dalının genelleştirici niteliğine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Damirli, 2013: 267-75.

“esaslar”, “prensipler” ve “bilgi” gibi kelimeler kullanılmıştır. Kalan diğer hâllerde ise “teori” (“nazariye”, “kuram”), “hukuk” ve “genel” (“umumî”) kelimelerinin üçü de yer almaktadır ancak onlar arasında dahi dizilim ve ek farkları vardır. Peki, bunlardan hangisi doğrudur?

Burada da kısa yol takip ederek disiplinin gösterilen isimlerini, adları bakımından benzer disiplinlerle yani adlarında “genel” sözcüğü geçen disiplinlerle paralellikler çizerek bir sonuca varmak mümkündür. Böyle disiplinlerin örnekleri, mesela, “genel (umumî) Türk tarihi” (Togan, 1946), “genel edebiyat bilimi” (Aytaç, 2003), “genel hukuk tarihi” (Arsal, 1942; Okandan, 1951; Akgündüz, 1991; Kozak, 2015; Umur, 1966; Somer, 2005), “umumî (genel) Türk hukuk tarihi” (Damirli, 2016), “genel devlet teorisi (kuramı)” (Doehring, 2018) ve sairedir. “Türkün genel (umumî) tarihi”, “edebiyatın genel bilimi”, “hukukun genel tarihi” denilmediği gibi “hukukun genel teorisi” de denilmez. Öylece de “hukukun saf teorisi” değil de “saf hukuk teorisi” (Aral, 1978; Kelsen, 2016) veyahut “göreliliğin genel teorisi” değil de “genel görelilik teorisi” (Ersan, t.y.) denilmektedir. Demek ki, doğru olanı “genel hukuk teorisi” dir.

Bu kısa yol da soruna ikna edici çözüm getirmesine rağmen yine formel argümana dayanır. O hâlde meselenin temel, özellikle de dil bilgisi açısından gerekçelendirilmesine ihtiyaç olduğu ortadadır.

Söz konusu disiplin için Almanca “*allgemeine rechtstheorie*”, İngilizce “*general theory of law*” (eş anlamlı olarak “*general jurisprudence*” ismi de kullanılmaktadır), Fransızca “*théorie générale du droit*”, İtalyanca “*teoria generale del diritto*”, İspanyolca “*teoria general del derecho*”, Rusça “*общая теория права*”, Ukraynaca “*загальна теорія права*” terimleri kullanılmaktadır. Dikkat edilecek olursa, Almanca, İngilizce, Rusça ve Ukraynacada “genel” kelimesi başta gelirken, Latin dil grubuna dahil olan Fransızca, İtalyanca ve İspanyolcada “teori” kelimesi başta gelir. Gerçek şu ki, her bir dilin kendi söz dizimi kaideleri vardır.

Türkçenin de kendi sözdizimi kuralları vardır: “Kelime grupları içinde yan yana gelen kelimelerin sırasını tayin eden temel kaide şudur: Türkçede yardımcı unsur asıl unsurdan önce gelir. Türk sentaksının bütün yapısı bu ana kanun üzerinde kurulmuştur.” (Ergin, 2009: 375)

Eğer bizi ilgilendiren disiplinin isminde yer alacak olan üç kelimeyi (“teori”, “hukuk” ve “genel”) sıralarsak, şunu söylemek gerekir ki, burada ilk önce söz konusu bir “teori” dir, yani teori kelimesi asıl unsurdur, hukuk kelimesi ise yardımcı

unsurdur. Demek ki “hukuk” kelimesi “teori” kelimesinden önce gelmelidir. Sonuçta ortaya, dil bilgisinde isim tamlaması denilen söz birleşmesi (söz öbeği) çıkıyor: “hukuk teorisi”. Bu isim tamlamasında tamlayan olan “hukuk” sözcüğü herhangi bir tamlayan ekini almamıştır, tamlanan olan “teori” sözcüğü ise “-si” tamlanan ekini almıştır. İsim tamlamasını oluşturan iki kelimedenden sadece biri ek aldığı için bu tamlama, belirsiz (veya belirtisiz) isim tamlamasıdır. Yine dil bilgisine göre,

“Belirsiz tamlamanın birleşik isim hükmünde olması dolayısıyla birçok yer, makam, müessese, memuriyet, kitap, eşya v.s. nesne isimleri bu tamlama şeklindedir: *İstanbul şehri, ordu kumandanı, çalışma bakanı, Edebiyat Fakültesi, Nedim divanı, Saraçoğlu, ipek böceği, kahverengi, çamaşır makinesi* gibi. Böyle isimler ekli tamlayanla yapılamamaktadır. Demek ki ekli tamlayan isim tamlamasını bir isim haline gelmekten alıkoymaktadır. Bunun sebebi de, tabii onun belirli hüviyetidir.” (Ergin, 2009: 383)

Kuşkusuz, yukarıda zikredilenlerden dolayı “Türkiye’nin Cumhuriyeti” değil “Türkiye Cumhuriyeti, “İstanbul’un Üniversitesi” değil “İstanbul Üniversitesi”, “tarihin kitabı” değil “tarih kitabı” denilir.

Belirtisiz isim tamlamasının başka bir önemi de vardır ki, bunu iyice anlamak için dil bilgisinden başka bir pasajı daha ele alalım:

“İsim tamlamasının tamlayan unsurunun ... ekli veya eksiz genitif halinde olması birbiri ile ilgili şu iki fark etrafında toplanır: 1. Belirlilik – belirsizlik, 2. Geçicilik – daimilik. Tamlayan unsur belirli ise, belirtilmek isteniyorsa, biliniyorsa, genitif ekini alır. Tamlayan unsurun böyle belirli olması, gurup içinde kuvvetle hissedilmesi, onun guruba iştirakinin daha zayıf olması, tamlanan unsuru geçici olarak desteklemesi, ona geçici olarak ve o anda bağlanması, onun daima beraber kullanılır tamlayıcısı olmaması demektir. Yani ekli genitifte tamlayan belirlidir, fakat dolayısıyla, tamlanana bağlanması geçicidir. Eksiz tamlayan ise belirsizdir, umumîdir, fakat guruba iştiraki, tamlanana bağlılığı daha kuvvetlidir. Tamlananın daimi destekleyicisi, ayrılmaz yardımcı, adeta onun manasını tamamlayan sıfatı durumundadır. Sanki ikisi bir nesnenin adı olmak için birleşik isim meydana getirmişlerdir. Gerçekten eksiz isim tamlamaları hep birleşik

isim durumundadırlar. *Pencerenin camı - pencere camı, ... koyunun eti - koyun eti* misallerinde bu farklar görülmektedir." (Ergin, 2009: 382)

Yukarıdakilerden anlaşıldığı üzere, bir disiplinin adı, burada tamlanan ve tamlayanın bir birleşik isim durumunda olduğu, onların bağılılığının geçici değil daimî, zayıf değil kuvvetli olduğu belirsiz isim tamlaması biçiminde olabilir. Durum böyle olunca, burada tartışılan bilim dalının isminde kullanılan isim tamlamasının belirtisiz bir şekilde yani "hukuk teorisi" şeklinde olması başka hiçbir izaha ihtiyaç duymaz.

Gerekçelendirmemize devam edecek olursak; dil bilgisine göre, belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan ile tamlanan yer değiştiremez ve tamlayan ile tamlanan arasına başka sözcük giremez (Karahan, 2004: 44). Dolayısıyla, burada tartışılan "hukuk teorisi" belirtisiz isim tamlamasında "hukuk" ve "teorisi" kelimeleri arasına "genel" kelimesi giremez; bu yüzden de "hukuk genel teorisi" denilmesi yanlış olacaktır.

"Genel" sıfatı sadece herhangi bir "teori"ye değil de "hukuk teorisi"ne aittir. "Hukuk teorisi" isim tamlamasını nitelendiren "genel" sözcüğünün sıfat gibi isim tamlamasının önüne gelerek (sıfatlar her zaman isimlerden önce gelir) eklenmesiyle bir sıfat tamlaması ortaya çıkacaktır: "genel/hukuk teorisi". Başka bir deyişle, "genel" sözcüğü "hukuk teorisi" adını nitelik yönüyle anlamca bütünleyerek bir söz grubu kurmuş ve sıfat tamlaması oluşturmuştur.³

Sanırım disiplinin yabancı dillerdeki adlarının karşılığı olarak Türkçede "*hukukun genel teorisi*" teriminin kullanılması muhtemelen Fransızcadan Türkçeye harfi harfine çevirinin sonucudur ve yukarıda belirtilen dil bilgisi kurallarının göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır, sonuç itibarıyla da yanlıştır.

Ayrıca dilde lakoniklik (özlü olma) denen bir şey de vardır. Bu, özellikle de devlet, idare, teşkilat, bilim, bilimsel disiplin vs. adlarına ilişkin bir gerekliliktir. Bu adların lakonik, yüklenmemiş, kompakt olmaları gerekir. "Genel hukuk teorisi" ismi bu açıdan da daha makbul sayılabilir.

³ Ergin, 2009: 380-81: "Sıfat tamlaması bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime gurubudur. Sıfat unsuru isim unsurunu vasıflandırmak veya belirtmek için getirilir. Sıfat tamlayan, yardımcı; isim tamlanan, asıl unsurdur. Sıfat tamlaması eksiz bir birleşmedir. Her iki unsur da ek almadan doğrudan doğruya yan yana getirilirler. ... Sıfat tamlamasında sıfat ismin başına gelir; yani sıfat önce, isim sonra getirilir. Tamlanan sıfat unsuru bir sıfat veya sıfat olarak kullanılan bir kelime grubu, isim unsuru ise bir isim veya isim vazifesi gören bir kelime gurubu olur. ...Sıfat tamlaması isim gurubu olup kelime guruplarında ve cümlede bir isim muamelesi görür."

Vurgulanması gereken önemli bir nokta daha var. Son yirmi yıllık dönemde Alman hukuk literatüründe disiplin için “genel hukuk teorisi”nin (“*allgemeine rechtstheorie*” veya “*allgemeine rechtslehre*”) (bkz. Dreier, 1975; Strömholm, 1976; Funke, 2004; Röhl ve Röhl, 2008) yanı sıra “*hukuk teorisi*” (“*rechtstheorie*”) isminin de kullanılmakta olduğu gözlemlenmektedir (Rüthers, Fischer ve Birk, 2018; Somek, 2017). Bu bağlamda söylemek gerekir ki, teori kelimesinin bizzat kendisinin çeşitli anlamları bulunuyor (Rapoport, 1959). Hukuk biliminde de teorinin (hukuk teorisinin) çeşitli türleri var, dolayısıyla bu ifade çeşitli anlamlarda kullanılabilir. Üstelik, dogmatik hukuk disiplinlerinin de kendi teorik kısımları var. O zaman söz konusu disiplin için “hukuk teorisi” adının kullanılması belirsizliğe yol açabilir. Mantığa göre, bir şeyi tanımak o şeyi başka şeylerden ayırt etmeyi de gerektirir.⁴ Bu açıdan söz konusu disiplinin “genel” ismini alması onu hukuk bilimi çerçevesinde yaratılan her tür teoriden ayırmak için zaruridir.

“*Umumî hukuk nazariyesi*” ismine gelince, söylemek gerekir ki, çağdaş öz Türkçeye göre “umumî” sözcüğü yerine daha çok “genel”, “nazariye” sözcüğü yerine ise “teori” veya “kuram” kullanılmaktadır. Hâlbuki Türkçe sözlükte bu kelimeler eş anlamlı olarak bulunmaktadır. Bu bağlamda haddizatında yanlış olmayan “umumî hukuk nazariyesi” adlandırması –ki Azerbaycan Türkçesinde şimdi de bu isim kullanılmaktadır– kanımca, paralel olarak kullanılabilir.

Günümüz Türkiye’si üniversitelerinin hukuk fakültelerinde okutulmakta olan ve genel hukuk teorisi bilim dalının eğitimde temsilcisi varsayılan hukuka giriş niteliğindeki derslere (keza ders kitaplarına) gelince, onlara ilişkin çeşitli sorunlardan en önemlisi, onların ilgili bilim disiplinine dayanmaması yahut gereğince dayanmamasıdır. 1930 ila 1970’li yıllarda Sadri Maksudi Arsal ve meslektaşları tarafından hukuka giriş niteliğindeki kitapların genel hukuk teorisiyle şu veya bu derecede ilişkilendirildiği gözlemlense de, maalesef, şunu günümüzde yayımlanan ders kitapları açısından dile getirmek zordur. Başka bir deyişle, hukuka giriş niteliğindeki kitaplarla genel hukuk teorisi arasında tam anlamıyla gerçek bir ilişkilendirme henüz söz konusu olamamıştır. Oysa bu ilişkinin göz ardı edilmesi, kanaatimce, birçok eksiklik ve sakıncalara yol açmakta, ders kitaplarının, sonuçta ise derslerin kalitesini etkilemektedir. Dolayısıyla, bu sorun disiplinin Türkiye’de bütün tarihsel gelişimi boyu mevcut olan ve şimdiye dek çözümünü bekleyen sorunlardandır.

Tabii, bilim disiplini ile eğitim disiplinini özdeşleştirmek mümkün değildir. Zira

⁴ Leibniz dahi bu hususa dikkat çekmiştir. Bkz. Ozlem, 2004: 78.

bunların her birinin kendi amacı, işlevi ve diğer özellikleri vardır. Bilim disiplininin konusu, başlıca olarak incelenen fenomenlerin objektif gerçekliğiyle belirlenir, eğitim disiplininin konusu ise eğitimin ve müfredatın hedeflerine bağlıdır. O yüzden, ikincisi daha öznedir ve bu bağlamda, ilgili eğitim disiplinlerinin inşasında bilim disiplinleri vazgeçilemez konumdadır. Eğitim disiplini, ilgili profilde uzmanlar yetiştirmeyi amaçlar; herhangi bir şey araştırmaz, öğretilir. Bilimin (aynı zamanda bilim dalının) amacı yeni bilgi üretimi ve birikimi ise, o zaman eğitimsel bir disiplinin amacı, bilim tarafından zaten elde edilmiş olan bilgileri muhataplarına aktarmaktır. Bilim disiplininden farklı olarak, eğitim disiplini öğretim konusu olan veya olabilecek bilgilerin bütünü anlamında kullanılmaktadır. Daha net söylersek, eğitim disiplini aracılığıyla, ilgili bilim dalının, gelişiminin belirli aşamasında az çok hakiki, gerçeğe uygun kabul edilen ana içeriği özümleir. Bu nedenle ders kitapları tüm bilimin bir yansıması olamaz, olmamalıdır da. Başka bir deyişle, ders kitapları bir bilimsel disiplinin topluca ifadesi değildir ve olması da olanaksızdır. Fakat ilgili bilim dalı tarafından zaten elde edilen bilgileri (tam olmasa da) içerdiğinden dolayı her bir eğitim disiplini (en azından zorunlu temel eğitim disiplinleri), eğitimde temsilcisi olduğu bu bilim dalına dayanmalıdır. Bu iki (bilimsel ve eğitimsel) boyutun olumlu karşılıklı etkileşimi, bilim tarihinde de iyi bilinen bir hakikattir.

Kanaatimce, bilim disiplini ile onu eğitimde temsil eden disiplin arasındaki yukarıda gösterilen sıkı bağlantı bakımından hukuka giriş niteliğindeki disiplinin de doğası gereği genel hukuk teorisine dayanması ve onunla tam anlamında ilişkilendirilmesi icap eder. Bu bağlantıda söz konusu eğitim disiplininin ismindeki mevcut çeşitliliğin giderilmesi ve yeknesaklığın sağlanması gerekliliği daha belirgin hâle gelmektedir. Kuşkusuz, şu sorunların çözülmesinde bahsi geçen dersin de "Genel Hukuk Teorisi" olarak adlandırılması ilk mühim adım olabilir.

Kaynakça

- Akgündüz, A. (1991). *Umumî hukuk tarihi ders notları*. Mimoza Yayınları.
- Aktaş, S. (2018). Hukuk kavramının analizi. *AÜHFD*, 67(2), 227-52.
- Aral, V. (1975). *Hukuk ve hukuk bilimi üzerine* (2. bs.). İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Aral, V. (1978). *Kelsen'in saf hukuk teorisinin metodu ve değeri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Arsal, S. M. (1937). *Hukukun umumî esasları (hukukun pozitif felsefesi) I. Cilt*. Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı, Recep Ulusoglu Basımevi.

- Arsal, S. M. (1942). *Umumî hukuk tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Atalay, A. H. (2008). Öğretim hedefleri bakımından hukuk felsefesi ile hukuk genel kuramı ilişkileri. *HFSA*, 18, 154-58.
- Aytaç, G. (2003). *Genel edebiyat bilimi*. Ankara: Say Yay.
- Çağıl, O. M. (1971). *Hukuka ve hukuk ilmine giriş (hukukun varlığı, manası, değeri ve ruhu üzerine kritik bir reflexion)*. İstanbul: İÜHFY.
- Damirli, M. (2016). Umumî (genel) Türk hukuk tarihi: Konseptsel sorunlar. Fethi Gedikli (Ed.), *II. Türk hukuk tarihi kongresi bildirimleri II. cilt* içinde (ss. 141-60). İstanbul: On İki Levha.
- Doehring, K. (2018). *Genel devlet kuramı*, Çev. Ahmet Mumcu. Ankara: İnkılab Kitapevi.
- Dreier, R. (1975). *Was ist und wozu Allgemeine Rechtstheorie?* Twbingen: Mohr.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Ersan, Ö. (t.y.). Genel görelilik teorisi özel göreliliği çürütüyor. (Çevrim içi). https://www.academia.edu/45067905/Genel_G%C3%B6relilik_Teorisi_%C3%96zel_G%C3%B6relili%C4%9Fi_%C3%87%C3%BCr%C3%BCt%C3%BCyor. Erişim tarihi: 02.07.2022.
- Funke, A. (2004). *Allgemeine Rechtslehre als juristische Struktur-theorie*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Gözler, K. (1998). *Hukukun genel teorisine giriş: Hukuk normlarının geçerliliği ve yorumu sorunu*. Ankara: US-A Yayıncılık.
- Gürler, S. (2017). Dilde, fikirde, işte Sadri Maksudi: *Hukukun umumî esasları ve hukuk felsefesi tarihi* kitapları üzerine bir değerlendirme. *IUHFM – Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, 75, 239-72.
- Hafizoğulları, Z. (1978). Hukuk ve ceza hukuku biliminin konusu ve sınırları sorunu. *AÜHFD*, 35(1-4), 235-79.
- Hırş, E. (2001). *Hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi dersleri* (3. tıpkı basım). Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- İşıқтаç, Y. (2021). *Hukuk başlangıcı* (5. baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- İşıқтаç, Y. (2015). *Hukuk felsefesi* (4. baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.

- Işıқтаç, Y. (1991). *Hukukun kaynağı olarak örf ve adet hukuku* (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İzveren, A. (1994). *Hukuk felsefesi* (2. baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Karahan, L. (2004). *Türkçede söz dizimi* (Genişletilmiş 7. baskı). Ankara: Akçağ.
- Kelsen, H. (2016). *Saf hukuk kuramı*, Çev. Ertuğrul Uzun. İstanbul: Nora Kitap.
- Keyman, S. (1980). Tipiklik ve ceza hukuku. *AÜHFD*, 37(1), 59-105.
- Keyman, S. (2000). *Hukuka giriş* (2. baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kozak, İ. E. (2015) *Kadim dönemler genel hukuk tarihi*. Konya: Palet Yayınları.
- Kunter, N. (1955). Hukuk ümumi teorisinde 'fiil' ve bir suç unsuru olarak 'netice'''. *Samim Gönensay'a Armağan* içinde (ss. 194-211). İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Kunter, N. (1989). *Muhakeme hukuku dalı olarak ceza muhakemesi hukuku* (Yenileştirilmiş ve geliştirilmiş 9. bası). İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Oğuz, A. (2002). Hukukun bağımsız bir alanı olarak karşılaştırmalı hukukun konusu ve metodu. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 22(2), 451-508.
- Okandan, R. G. (1951). *Umumî hukuk tarihi dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Özarpat, H. (1948). *Genel hukuk bilgisi*. İstanbul: A. Sait Basımevi.
- Özbilgen, T. (1976). *Eleştirel hukuk başlangıcı dersleri*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Özlem, D. (2004). *Mantık. Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi* (Yeniden Gözden Geçirilmiş, 7. baskı.) Ankara: İnkilab Kitapevi.
- Paşukanis, E. B. (2002). *Genel hukuk teorisi ve Marksizm*, Çev. Onur Karahanoğulları. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Rapoport, A. (1959). Teorinin çeşitli anlamları. Çev. Mete Tunçay. *AÜSBFD*, 14(4), 58-78.
- Röhl, K. F. ve Röhl, H. C. (2008). *Allgemeine Rechtslehre* 3. Aufl. München: Heymann.
- Rüthers, B., Fischer C. ve Birk, A. (2018) *Rechtstheorie* 10. Aufl. München: Beck.
- Somek, A. (2017). *Rechtstheorie zur Einführung*. Hamburg: Junius.

- Somer, P. (2005). Umumî hukuk tarihinin konusu ve önemi üzerine kısa bir değerlendirme. *İTÜSBD*, 4(8), 221-32.
- Strömholm, S. (1976). *Allgemeine Rechtslehre*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Togan, Z. V. (1946). *Umumî Türk tarihine giriş*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Umur, Z. (1966). Tedrisat bakımından 'ümumi hukuk tarihi'". *İÜHFM*, 32(1), 101-21.
- Vesting, T. (2007). *Rechtstheorie*. München: Beck.
- Yörük, A. K. (1949). *Hukukun umumî prensipleri*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Yörükoğlu, Ö. (1982). *Yirminci yüzyılın ilk yarısında Amerika Birleşik Devletlerinde hakim olan hukuk teorisi*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Дамірлі, М. (2013). Квантори 'загальності' загальної теорії права [Genel hukuk teorisinin "genellik" belirleyicileri]. *Філософія права та загальна теорія права* 2, 267-75. – Украйнаса.